

BÜYÜK KEŞİFLER VE BÜYÜK YALANLAR

6 Eylül 1522 günü bir hayalet gemi Sevilla limanına çıkmak üzere Guadalquivir Nehri'nin girişine yanaşır. Boyası dökülmüş, yelkenleri yırtılmış, halatları çürümüş ve her haliyle sürekli su aldığı belli olan geminin güvertesinde elbiseleri yırtık, avurtları açlıktan çökmüş, vücutları yara içinde on sekiz gemici boş bakışlarla tam üç yıl önce demir alıp okyanuslara açıldıkları bu sulara bakmaktadır. Sevilla'da karaya çıplak ayak çıkıp ellerinde tuttıkları mumlarla Santa Maria Katedrali'ne yürürler. Bu yolculuğu sağ olarak bitirebilmelerine yardım eden Tanrı'ya ve meleklerine şükranlarını sunarlar.

Victoria gemisinin bu on sekiz kişilik mürettebatı, 1519 yılında Macellan'ın beş gemi ve iki yüz elli kişiyle çıktığı büyük keşif gezisinden geriye kalanlardır. Aralarında Macellan yoktur.

Ama biz hikâyemize baştan başlayalım.

Kristof Kolomb

Fpek Yolu'nun Türklerin eline geçmesiyle Avrupa'nın Doğu dünyasıyla olan ticareti zora girmişti. Deniz yoluyla Baharat Adaları'na giden bir yol bulmak ve bu yolun imtiyazını kullanarak Avrupa'nın en zengin ülkesi olmak hayali iki komşu ülke İspanya ve Portekiz'i denizlerde yüzyıllarca sürecek sert bir rekabete sokmuştu.

İspanya ve Portekiz'in bu rekabet sonucu denizlerde yaşadığı maceralar "bilim nedir, nasıl yapılır ve kimler yapar" sorularının inceleneceği doğal bir tarih sahnesidir. Biz de bu sahnede iki perdelik bir oyun izleyip günümüz bilim dünyası ve hatta üniversite dünyası hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

Tanıtım Broşürü

Tiyatroya girerken elimize bir tanıtım broşürü tutuşturulur. Oyun hakkındaki ilk izlenimlerimiz burada oluşur. Bizim oyunumuz da bilimsel buluşlar hakkında. Her zaman olduğu gibi önce büyük paralar yatırılarak bir oyun sahnelenir. Yatırımcı dışında herkes parasını peşin almıştır. Eğer oyun tutarsa diğerleri için bu bir övünç kaynağı, yatırımcı içinse para kaynağıdır. Bilimde de durum aynen böyledir.

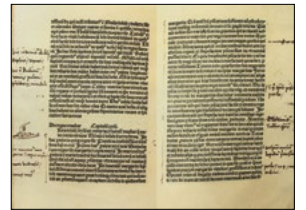
En önemli konu projeye o büyük parayı yatıracak kurumu bulmaktır.

Bilimsel araştırmalara parasal destek bulmak için bazen yalan söylenir. Proje ne kadar büyükse yalan da o kadar büyür. Sözü ettiğim yalanların "başarılı olursa projenin ülkeye ne gibi bir maddi yararı olacak" sorusuna verilen, alışılmış ve kimsenin zaten okumadığı uyduruk cevaplarla ilgisi yoktur. Bu yalanlar projenin olası başarıları üzerine, bilinen tüm gerçekleri görmezden gelerek kurgulanmış masallardır.

Üstelik bu yalanlara ilk inananlar da projeyi önerenlerdir. Bilimsel araştırma "acaba ne çıkacak" merakıyla yapılır. Oysa öyle projeler vardır ki araştırmacı belli bir sonucun çıkmasını çok istediği için o sonucun imkânsız olduğunu gösteren hiçbir bilimsel gerçeği algılayamaz.

Aklımıza hemen gelen olay Fleischmann ve Pons'un 1989'da soğuk füzyon gerçekleştirebilecekleri iddiasıyla milyonlarca dolar harcaması ve hiçbir sonuç elde edememişleridir. Tüm bilim dünyası bu projenin başarıya ulaşmayacağını en baştan söylemesine rağmen "ya tutarsa" deyip bu projeyi destekleyen saygın kurumlar çıkmıştı. Öyle ya, yaban arısının da klasik aerodinamik yasalarına göre uçamaması gerekir ama o bunu bilmediği için uçar. Bilim biraz da, yaban arısının yaptığı gibi, bilgi ile dogma arasındaki farkı göremeyenleri mahcup etmekten zevk alma oyunudur.

Tarihte bu çapta bir yalan atıp da maddi destek bulan ilk kişi herhalde Kristof Kolomb'dur. 6 Eylül 1492'de Kanarya Adaları'ndan Atlantik Okyanusu'na yelken açtığında önünde bir bilinmezlik, arkasında da İspanya Krallığı'na atılmış koca bir yalan vardı.

Marco Polo'nun kitabı üzerinde Kolomb'un aldığı notlar

Birinci Perde: İlk Kahramanımız

Kristof Kolomb, zamanının diğer denizcileri gibi hep batıya giderek Hindistan'a varılması gerektiğini biliyordu. İşte birinci perdenin en heyecanlı yanı bu "olması gereken" ile "gerçekte olan" arasındaki farkı araştırma sürecidir.

Dünya'nın büyüklüğünü daha MÖ 2. yüzyılda Eratosthenes hesaplamıştı. İpek Yolu'nda yapılan seyahatlerden ve Marko Polo'nun yazılarından elde edilen bilgilerle Avrupa ve Asya'nın dünyanın ne kadarını kapladığı biliniyordu. Dünya'nın kalan kısmını da olsa Batı Avrupa'yla Çin arasında olduğu düşünülen o koca deniz kaplıyordu. Fakat o zamanın gemileri bu yolculuğu yapacak teknolojiye sahip değildi. Sadece yelken gücüyle giden bu gemilerin dört beş ay süreceği tahmin edilen bu yolculuk için gereken yiyecek ve içecekleri bozulmadan saklayacak donanımları henüz yoktu.

İnsan Faktörü

Uzun yol gemicilerinin meslek hastalığı olarak görülen iskorbüt hastalığı gemicileri önce elden ayaktan düşürüp gemide işe yaramaz hale getiriyor sonra da özellikle damak şişmesine ve diş dökülmesine yol açarak yemek yiyemez duruma getiriyor ve sonunda ölümlerine neden oluyordu. Bu hastalığı ve tedavisini Eski Mısırlılar biliyordu. Hipokrat da bu hastalığı ve tedavisini tarif etmişti.

İnsan vücudu ihtiyaç duyduğu C vitaminini kendisi üretemediği için bu vitamini, az miktarlarda da olsa sürekli almak zorundadır. Doğu dünyasının denizcileri bu kavramsal açıklamalardan habersizdi, ama tecrübeleri sayesinde iskorbüte yakalanmıyor, yakalananları da hemen tedavi edebiliyorlardı. Tedavi ise çok kolaydı. Her gün bir portakal yiyen hasta genellikle bir hafta içinde iyileşiyordu. Batı dünyası bu bilgiye sahip değildi ve çeşitli vesilelerle bu bilgiyle karşılaşmış olsa da bu bilgiyi kullanıma sokamamıştı.

Deniz aşırı keşiflere soyunan Batı dünyasının önündeki ikinci büyük engel işte bu iskorbüt hastalığıydı.

İlk Büyük Yalan

Papa Dünya denizlerini ikiye ayırmış ve sanki dünyada başka ülke yokmuş gibi, Doğu denizlerinde ticaret yapma ayrıcalığını Portekiz'e, Batı denizlerini de İspanya'ya vermişti. Baharat Adaları'nın doğuda olduğunu düşünürsek sanki İspanya Krallığı Doğu'nun zenginliklerine ulaşmak için kendine batıdan geçen yeni bir yol bulmak zorundaydı.

Bu deniz yolunu bulmak için yapılacak keşif gezisine izni ve yetkiyi İspanya Sarayı verecekti, ama masalarda anlatılanların aksine sarayların böyle büyük masrafları karşılayacak paraları genellikle olmazdı. Parayı verip finansal riske girecek olan yatırımcıların da böyle bir keşif sonunda paralarını misliyle geri alacaklarına ikna olması gerekiyordu.

İkna işini yapacak olan aktörümüz, birinci perdenin başkahramanı, Kristof Kolomb burada sahneye girer.

Kristof Kolomb, İtalyan haritalarında kullanılan uzaklık birimi ile Arap haritalarında kullanılan uzaklık birimi sanki aynıymış gibi Dünya'nın çevresini bilinenden daha az gösterir. Bu yetmiyormuş gibi Avrasya kara kitesinin büyüklüğünü de olduğundan fazla, Avrupa ve Çin arasındaki deniz yolunu da yalan yanlış hesaplarla çok kısa gösterir. Projeyi inceleyen "dış hakemler" projenin hesaplarının yanlış olduğunu tespit eder, ama biraz da İspanya Krallığı'nın hevesini göz önüne alarak "bu deniz yolunu bulmanın zamanı geldiyse, Tanrı'nın arzusuna karşı koymamak gerekir" diyerek olumlu rapor verirler.

Eğer Avrupa ile Çin arasında Amerika kıtası olmasaydı yukardaki hikâyenin sonu "bir zamanlar dolandırıcının biri İspanya Krallığı'nı kandırıp Hindistan yolunu bulacağım diye yola çıkmış, bir daha kendisinden haber alınmamış" diye bitecekti. Fakat bazen gerçekten Tanrı'nın başka planları oluyor!

İlk Büyük Keşif

Kristof Kolomb'un başındaki tek dert attığı yalanı daha ne kadar sürdürebileceği değildi. Son derece isteksiz olan ve bir bilinmeze doğru gitmekten hiç de hoşnut olmayan adamlarını kontrol altında tutmak ve motive etmek gibi bir problemle de karşılaşıyordu.

Bu yüzden Kolomb iki ayrı seyir defteri tutmuştur. Diğer kaptanların da okuyacağı deftere her şeyin planlandığı gibi gittiğini, olayların tamamen kendi kontrolü altında olduğunu yazmıştır. Denizde onca zaman geçirmiş olmalarına rağmen hâlâ istedikleri an İspanya'ya dönecek uzaklıktan ileri gitmediklerini yazmıştır. Hepsi yalandı!

Gemiler geri dönemeyecekleri noktayı çoktan geçmişti ve Dünya'nın neresinde oldukları hakkında Kolomb'un dahi bir fikri yoktu. Üstelik pusulanın gösterdiği kuzeyle Kutup Yıldızı'nın gösterdiği kuzey arasında da gün geçtikçe bir fark oluşmaya başlamıştı ve bu Kolomb'u çok rahatsız ediyordu.

Bu sapma Dünya'nın manyetik kutbuyla coğrafi kutbunun aynı olmayışından kaynaklanan ve Kolomb'un zamanında bile bilinen, ama Kolomb'un bilmediği teknik bir olaydır. Kolomb'un bu kaygılarını, tarihe bırakmak için yazdığı ve kimseye göstermediği özel seyir defterinden öğreniyoruz.

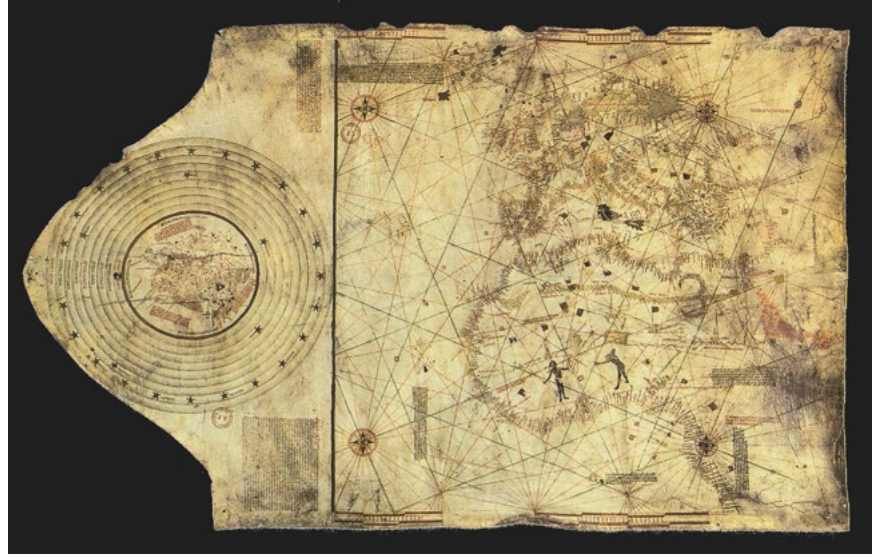
Kafiledeki diğer kaptanlar da pusula sapmasını fark etmeye başlayınca Kolomb bu konuyu bildiğini ve nedeninin Kutup Yıldızı'nın yer değiştirmesi olduğunu söyledi. Her şey kontrolü altındaydı. İspanya'dan henüz çok uzaklaşmamışlardı. Hesaplarına göre kara çok yakındı. Geri dönmelerine gerek yoktu.

Koskoca İspanya Sarayı'nı kandırılmış karizmatik bir kaptanın emri altında olan gemicileri kandırması ne kadar zor olabilirdi ki!

Oysa yanlış olduğunu bildiği kendi hesaplarına göre daha yolun yarısında bile değillerdi ve pusula sapmaya devam ediyordu.

12 Ekim 1492'de sabaha karşı kara görüldüğünde herkes büyük sevinç yaşarken koca kaptanın "nereden çıktı bu kara şimdi" diye düşündüğünü tahmin etmek zor değil.

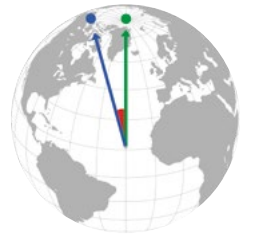
Kristof Kolomb haritası

Sonsuzluğa Bırakılan Bir Çılgık

Kristof Kolomb yaşadığı sürece yeni bir kıta keşfettiğini hiç itiraf etmemiş, ısrarla vardığı kıyılarının Hindistan kıyıları olduğunu söylemiştir. Bunu Kolomb'un saflığına bağlamadan önce, yola çıkarken İspanya Sarayı'na yaptığı açıklamaların yanlış olduğunu itiraf etmesi durumunda başına gelebilecekleri düşünmüş olabileceğini de hesaba katmak gerekir.

Nitekim Kolomb, Amerika kıtasını keşfettiği bu ilk gezisinden dönerken gemiler şiddetli bir fırtınaya yakalanır. Kristof Kolomb insanlık yeni bir kıta keşfettiğini öğrenmeden önce öleceğinden korkup tahta bir varilin içine yolculuğunun ayrıntılarını ve keşfini anlattığı bir mektup koyar ve Atlantik'e bırakır. Sonsuzluğa atılmış bir "beni unutmayın" çılgılığıdır bu. Kolomb'un varili henüz bulunmuş değil. Atlantik kıyılarına yolunuz düşerse gözünüzü dört açın.

Avrupa'dan bakıldığında manyetik kuzey kutbuyla coğrafi kuzey kutbu aynı doğrultuda. Pusula manyetik kuzeyi gösterirken ister istemez coğrafi kuzeyi de göstermiş oluyor. Ama Atlantik ortalarına gelince pusula hâlâ manyetik kuzeyi gösteriyor ve kutup yıldızıyla bulunan coğrafi kuzey daha sağda kalmaya başlıyor.

Vasco de Gama

Vasco Nunez de Balboa

Macellan

Gül, Adı Başka Olsa da Yine Güzel Kokardı

Kolomb Amerika'ya 1492 ile 1503 yılları arasında toplam dört sefer düzenlemiştir. Karayip Adaları'na, Küba'ya ve Güney Amerika'nın kuzey kıyılarına ayak basmış ama Kuzey Amerika kıyılarına hiç çıkmamıştır. Keşfettiği bu kıtaya onun adının verilme-yişinin bir açıklaması da bu olabilir.

Zaten bilimde buluşlara isim vermenin hiçbir mantığı yoktur.

1850'lerde topografik bir araştırma sırasında Hindistan'ın kuzeyindeki en yüksek beş dağa yükseklik sırasına göre, en yüksekinden başlayarak K1, K2, K3, K4 ve K5 adları verilir. Daha sonra bu dağların aslında yerel dillerde başka adları olduğu ortaya çıkar. Zaten K1 de en yüksek dağ değildir.

1950'lerde K2 diye bilinen dağa ilk defa tırmanılır. Tırmanışı gerçekleştiren ekip İtalyan olduğu için konu Avrupa basınında geniş yer tutar. Bu sırada dünyadan bihaber, kendi aralarında seminer yapan bir grup matematikçi verdikleri bir kahve molası sırasında etrafta bir şeylerin döndüğünü fark edip "ne oldu" diye sorar. Konunun bir tırmanış olduğunu öğrenince de bunca tantananın bir tırmanış için mi yapıldığını sorarlar. Matematikçilere dağların tırmanış zorluğuna göre -en zoru K5 olmak üzere K1, K2 gibi- sınıflandırıldığı, İtalyan ekibin de K2 zorluğunda bir dağa çıkarak büyük bir başarı elde ettiği anlatılır. Onlar da "bu dağın zorluğu K2 ise o zaman bizim bu seminerde anlamaya çalıştığımız şeyin zorluğu K3 olur" derler. Matematikteki K3 yüzeylerinin ismi işte böyle rastlantılar sonucu konur. Hikâye burada bitmez;

"bu K3 adı nereden geldi" diye soran ve bu seminerlere parasal destek veren bürokratlara da "Bu konuya önemli katkılar yapan üç matematikçi var, üçünün de adı K ile başlıyor. O yüzden K3 dedik." diye rapor verilir.

Kolomb'un keşfettiği kıtaya neden Kolombiya demediğimizi sormazsınız artık...

Ve Ara

Oyun aralarında çalınan müzik sizi, birinci perdenin havasından çıkmadan ikinci perdede olacak olaylara hazırlamayı hedefler. Yıllar önce Warren Beatty *Kızıllar* filmini piyasaya sürdüğünde, üç saatlik bu filmin arasında Mahler senfonileri çalınmasını şart koşmuştu. Zaten filmin ilk yarısında dayak yemiştin beter olmuş ruh halimizle Mahler'in müziğine çarpmış, ikinci yarı gongunu duyunca doludan kaçarcasına yerlerimize koşmuştuk.

Baharat Adaları ve dalında karanfil

Bizim oyunumuzun ara müziğini de Portekizli denizcilerin Afrika kıyılarındaki keşifleri oluşturuyor. İkinci yarıyı daha iyi anlamak için Afrika'nın Bojador Burnu'na gidiyoruz. Bugün haritalarda arasanız bulamayacağınız bu burun Portekizli gemicilerin korkulu rüyasıydı. Baharat Adaları'na ulaşmak üzere Afrika'nın güneyinden dolaşma planını uygulamak için önce Afrika'nın güneyine ulaşmak gerekiyordu ama daha yolun başındaki Bojador Burnu, bugün anlamakta zorluk çektiğimiz nedenlerden dolayı geçilemiyordu.

Portekiz Kralı kışlık sarayına tüm ünlü denizcileri ve bilim insanlarını toplayıp bu burnu nasıl geçecekleri konusunda fikir alışverişinde bulundu. Bu "çalıştayın" sonucu olarak kısa süre sonra Portekizliler bu burnu geçti ve Afrika'nın güneyine vardı. Afrika'nın güneyini dolaşıp Hindistan'a ilk giden denizci de Portekizli Vasco de Gama oldu. Kolomb'un Amerika gezileri sürerken, 1497 yılında yapılan bu keşif, çok sayıda denizcinin iskorbütten ölmesine rağmen Portekiz için büyük bir başarıydı. Baharat Adaları ticaretini ellerine geçirmek üzereydiler. İspanya ise hâlâ Amerika kıyılarına gidip gelip buralardan nasıl kâr ederim sorusuna cevap arıyordu.

Bu arada yine bir İspanyol kâşif olan Vasco Nunez de Balboa 1513 yılında Panama Kıstağı'nı karadan geçip bir dağın tepesinden Pasifik Denizi'ni gördü ve Baharat Adaları'na gidilecekse o koca denize bir yerden ulaşmak gerektiğini fark etti. Vasco Nunez'in bu müthiş heyecanını Stefan Zweig *İnsanın Yıldızının Parladığı Anlar* adlı deneme kitabının *Ölmezliğe Sığınmış* başlıklı kısmında anlatır.

Artık İspanya yeni bir büyük yalana daha kanmaya hazırdır. Bu yalanı kıvrıracak kahramanımız ikinci perdede ortaya çıkacak.

İkinci Perde: İkinci Kahramanımız

Batı kültürünün en takdir ettiğim yönü kayıt tutması ve bu kayıtları ulaşılabilir bir düzende saklamasıdır. 1500'lü yılların başlarında Güney Amerika kıyılarına giden kaptanlar, diğer kaptanlar gibi ayrıntılı seyir defterleri tutardı. Bugün bile meraklısının bulup okuyabileceği bu defterleri kahramanımız Macellan da işsiz kaldığı bir kış okumuştur. Özellikle Vasco Nunez'in keşfiyle, artık Amerika kıtasının öte yakasında olduğu kesinlik kazanan büyük denize Atlantik kıyısından bir geçit olması gerektiğine inanılıyordu. Bazı kaptanlar böyle bir geçit bulduklarını ama araştıracak vakitleri olmadığı için geri geldiklerini yazıyordu.

Zaten böyle bir geçit bulmak için yanıp tutuşan Macellan için bu kadar ipucu yeterliydi. İlham perisi gelmiş ve kulağına fısıldamıştı.

Ama Macellan doğru duymuş muydu?

Portekizli bir denizci olan Macellan Kralı ikna etmek için çok uğraştı fakat Kral Macellan'ı hanedanın kendisine rakip kesimleriyle ilişkili bulduğu için ona hiç ilgi göstermedi.

Bugün Türkiye'de bilim yapmaya çalışırken adam kayırma, haksızlık, liyakate önem vermeme gibi nedenlerle önü kesilen, morali bozulan gençlerin Türkiye'ye küsüp şanslarını yurtdışında araması gibi Macellan da Portekiz'e küstü. Hizmetini Portekiz dışında bir ülkeye sunabilmek için Kral'dan izin istedi. Kral soğuk bir şekilde nereye isterse gidebileceğini söyleyip Macellan'ın âdet olduğu üzere teşekkür için elini öpmesine dahi izin vermeden arkasını dönüp salondan çıktı.

İşte Macellan yeteneklerini ve keşif yapma ateşini İspanya Sarayı'na sunmak üzere İspanya Portekiz sınırını geçerken bu olayların doğurduğu duygularla yoğuruluyordu.

Sunum Dosyası Çok Önemli

Yıllarca "Eğitimde Yüksek Başarı" ödülü veren jürielerde yer aldım. Hiçbir zaman kimin gerçekten çok iyi hoca olduğunu anlayamadığımı gördüm. Ödüller hemen hemen her zaman en iyi hazırlanmış sunum dosyasına verildi. Bu ödülü neden bu hocaya verdiniz diye hesap soran bir makama göstereceğimiz bir şey olmalıydı elimizde. Pek çok iyi hocanın, arkadaşlarının onun için özenli bir dosya hazırlamaması nedeniyle ödül alamadığını düşündüm hep.

Konu Atlantik Okyanusu'ndan Büyük Okyanus'a, var olduğundan dahi emin olunmayan bir geçit bulmak olunca elbette karar sadece en iyi, en ikna edici sunumu kimin yapacağı noktasında belirlenecekti. O sıralar bu proje için "ben yaparım" diyen iki kişi vardı İspanya Sarayı'nda. En etkili sunumu Macellan yaptı.

Saray'daki kurulun önüne çıkmadan önce renkli haritalar hazırladı. Bazı kaynaklara göre küre şeklinde dünya haritası bile hazırladı. Kurulun soracağı her soruyu önceden tahmin edip çalıştı.

Sonunda İspanya Sarayı gerekli izinleri verdi, projeye para verecek yatırımcılarla anlaşıldı ve 10 Ağustos 1519 günü Macellan'ın beş gemisi Sevilla'dan büyük beklentilerle demir aldı.

Bu beş gemideki iki yüz elli kişiden sadece on sekiz üç yıl sonra geri gelebilecekti. Bu yolculukla ilgili en ayrıntılı bilgileri geri dönenler arasında olan ve Macellan'ın sırf bu tarihi geziyi kaydetsin diye gemisine aldığı İtalyan Antonio Pigafetta'nın günü gününe tuttuğu kayıtlardan alıyoruz.

Antonio Pigafetta

Macellan Boğazı

İlk Deneme Başarısız

Macellan altı aylık bir yolculuktan sonra şimdiki Arjantin ve Uruguay arasında bulunan Rio de la Plata'nın ağzına gelir. Seyir defterlerinde Büyük Okyanus'a geçiş yolu diye sözü edilen yerin burası olduğu açıkça bellidir. Nehrin içlerine keşifler yapılır. İsyanlar bastırılır. Bu kıyılarda kış geçirilir.

Ama Büyük Okyanus geçişinin burada olmadığı anlaşılır. Macellan'ın İspanya Sarayı'na ikna etmek için kullandığı tek koz boş çıkmıştır. Okuduğu seyir defterlerindeki bilgilerle buraya kadar gelmiş ama geçidi bulamamıştır.

Bir araştırmacı, bir kâşif, meraklı bir insan şimdi ne yapar. Hiç düşünmeden araştırmaya başka yollardan devam eder. Değişmez kural: İlk kez başarılı olamadıysan tekrar dene.

Japonya'da kullanım ömrü dolmuş elbiseleri ve benzeri pamuklu kumaşları alıp bunları kimyasal işlemlerden geçirip yakıt olarak kullanılacak alkol üretmeyi başaran bir mühendisle yapılan bir röportajı dinledim. Çalışmalarının başında aylarca her denemesinde başarısız olduğunu anlatıyordu. Aylarca her akşam eve geldiğinde "bugün de olmadı" demek yerine "yarın ne denesem" diye düşünmüş. Şimdi büyük bir fabrikası var ve ürünlerini satıyor.

Macellan da öyle yaptı. Rotasını güneye çevirip aramaya devam etti. Artık nereye gittiğini ve nerede ne bulacağını bilmiyordu. Bize gençken hep söylendiği gibi "araştırma, artık ne yaptığını bilmemeye başladığın zaman yaptığın şeydir" sözündeki gerçeği Macellan beş yüz yıl önce yaşayarak oluşturuyordu.

Yola çıktıktan on üç ay sonra, 21 Ekim 1520'de Büyük Okyanus'a doğru uzanan geçide ulaştılar. Altı yüz kilometrelik bu geçidi Macellan'ın geçmesi bir ay aldı. O sıralar kırk yaşlarında olan, gençliğinden beri sert deniz koşullarında pişmiş, kaptanlığı sırasında disiplini sağlamak için ölüm, işkence ve adada mahsur bırakma gibi her türlü cezayı gözünü kırpmadan uygulamış olan bu yaşlı kurt 28 Kasım 1520'de Büyük Okyanus sularına çıkınca göz yaşlarına hâkim olamaz. Pigafetta'nın kayıtları olmasa kim inanır?

Bu büyük su geçidine bugün Macellan Boğazı deniliyor. Boğaz dediysek aklımıza İstanbul ya da Çanakkale Boğazları gelsin. Ayrıntılı haritalarda Macellan Boğazı'na bakın ve gözünüzle Atlantik tarafından girip Macellan'ın Pasifik adımı verdiği Büyük Okyanus tarafından çıkmaya çalışın. Macellan'ın otuz gün süren geçişi şimdi bir mucize gibi görünmeye başlamadı mı?

Louis Antoine Bougainville

Rio de la Plata

Ve Perde

Bir labirent silsilesi olan bu boğazın en güzel ayrıntılarını 1766-1771 yılları arasında Fransa adına dünya turuna çıkan Kaptan Louis Antoine de Bougainville'in anılarında okuyabilirsiniz. Bougainville adı yabancı gelmeyecektir; gemideki botanikçi bu gezi sırasında keşfettiği bir çiçeğe kaptanın adını verir. Dünya etrafında tur atan ilk kadının da Bougainville'in gemisine bu botanikçinin asistanı olarak erkek kılığında giren Jeanne Bare olduğunu ve nereden geldiği bilinmeyen bir enerjiyle sonucunu merak ettiğiniz konuyu takip edersiniz. Başaramayacağınız içinizde hiçbir korku yoktur. Büyük davalarda yenilgi olmaz, olsa olsa zafer biraz gecikir. Ve sonunda araştırma başarıyla sonuçlanır, ama varsın Rio de la Plata'da olduğu sanılan geçit çok daha güneyde çıksın. Gerçeğin hayal gücü bizim kurgulayabildiğimizden daha geniştir. Çünkü her kurgu inandırıcı olmak zorundadır. Oysa gerçeğin böyle bir "ayak bağı" yoktur.

Macellan'ın buraya kadar olan hikâyesi tipik bir bilimsel buluş hikâyesidir. Bir ilhamla yola çıkıp hiç yılmadan, hiç umut yitirmeden, nedensiz bir inanç ve nereden geldiği bilinmeyen bir enerjiyle sonucunu merak ettiğiniz konuyu takip edersiniz. Başaramayacağınız içinizde hiçbir korku yoktur. Büyük davalarda yenilgi olmaz, olsa olsa zafer biraz gecikir. Ve sonunda araştırma başarıyla sonuçlanır, ama varsın Rio de la Plata'da olduğu sanılan geçit çok daha güneyde çıksın. Gerçeğin hayal gücü bizim kurgulayabildiğimizden daha geniştir. Çünkü her kurgu inandırıcı olmak zorundadır. Oysa gerçeğin böyle bir "ayak bağı" yoktur.

Kahraman Oyun Bitmeden Ölüür mü?

Macellan ve ekibinin Pasifik maceraları kendi başına bir yazı konusu olur. Birkaç haftada Baharat Adaları'na varma beklentisiyle açıldıkları okyanusta üç ay hiç kara görmeden seyretmeleri, tayfalar iskorbüt hastalığından ölürken subayların, Macellan'ın Sevilla'dan hareket etmeden önce subaylar yesin diye tesadüfen aldığı ayva reçeli sayesinde hiç hasta olmaması ve yerlilerle ilk karşılaşma gibi sayfalar dolduracak konu var. Biz kahramanımızı öldürüp oyunu bitirelim.

Macellan Filipinler'de iyi ilişkiler kurmak istediği bir yerli kral adına onun düşmanı başka bir kabileyle savaşa girer. İşler umduğu gibi gelişmez, bu çatışmada ölür. Yerliler cesedini Portekizliler'e vermez. Pigafetta'nın günlük kayıtları olmasa kimse için inanmayacağı büyük maceraların kaptanının nereye gömüldüğünü, hatta gömülüp gömülmediğini bile bilmiyoruz.

Ders kitaplarındaki "Aşağıdakilerden hangisi gemiyle ilk dünya turunu gerçekleştirmiştir?" sorusunun cevabı olarak "Macellan" şikkını işaretleyip geçerken insanın biraz duraksayıp hatırlayacağı geliyor Macellan'ın Pasifik'i gördüğü an akıttığı göz yaşlarını.

Oyun çıkışı fuayeden adım adım dış kapıya yürürken etraftan kişisel izlenimler duyulur. Konu, oyunun bıraktığı yerden nasıl devam etmiş olabilir diye yorgun tahminler yapılır.

Bizim oyunumuz Macellan'ın ölümüyle bitti ama hayat devam etti, hep olduğu gibi.

Macellan'ın ekibi sonunda Baharat Adaları'na ulaşır. Gemilerden biri artık tamir göremeyecek durumda olduğu için terk edilir. *Victoria* adlı gemi tıka basa baharatla doldurulur. Diğer gemi tamir görmesi ve ilerde İspanya'ya dönmesi için bir miktar mürettebatla bırakılır.

İspanyol gemisi *Victoria*, Portekiz denetiminde olan adalardan anlaşmalara aykırı olarak aldığı altı yüz çuval karanfille, Portekiz devriyelerine yakalanmamak için, ayrı bir yazı konusu olacak bir kaçış macerasıyla, İspanyol kaptan Juan Sebastian de Elcano yönetiminde Sevilla'ya döner.

Getirilen karanfiller, kayıp gemiler dahil tüm masrafları çıkardığı gibi bu geziye üç yıl önce para yatıranlara kâr bile bırakır. Kimse Macellan'la ilgilenmez. Sonuç olarak parayı Juan Sebastian getirmiştir. Onu terfi ettirirler. Yeni bir dünya seferine kaptan olarak gönderirler. Sonuç elbette fiyasko olur. Juan Sebastian daha Filipinler'e varmadan ölür. O geziden İspanya'ya dönebilen olmaz.

21. yüzyıl akademi dünyası da kendi Macellanları ve Juan Sebastianları arasında bir değerlendirme yaparken 16. yüzyıl İspanya Sarayı'nın hatalarından ders alıyor mudur?

Bitirirken

Macellan ve ekibinin gerçekleştirdiği dünya turundan sonra çizdiği haritalara, tarihin ilk gerçek turisti Pigafetta'nın günlüklerindeki bilgilere ve Macellan'ın usta kılavuz kaptanı Francisco Albo'nun ayrıntılı teknik sefer kayıtlarına rağmen dünya etrafındaki ikinci tur ancak ondan elli sekiz yıl sonra yapılabildi.

Dünya turu yapan ilk Türk ise 1965-1968 yılları arasında eşi Oda ve kedisi Miço ile birlikte *Kismet* adlı yelkenlisiyle okyanuslara açılan Sadun Boro olmuştur.

"Bazen TÜBİTAK'tan dış hakemlik yapmam için gönderilen dosyalarda ön hazırlığı yetersiz, hedefleri abartılı, üstelik bu hedeflere herkesin bildiği yöntemlerle ulaşacağını iddia eden bir projeye rastladığımda altı yüz yıl önce Kristof Kolomb'un başvurmasını inceleyen meslektaşlarımın neler düşündüğünü aklımdan geçirmiyorum değilim!"

Kaynaklar

- Bergreen, L., *Columbus: The Four Voyages, 1492-1504*, Penguin Books, 2012.
- Bergreen, L., *Over the Edge of the World; Magellan's Terrifying Circumnavigation of the Globe*, Perennial / HarperCollins, 2004.
- Markham, C. R., *The Journal of Christopher Columbus and Documents Relating to Voyages of John Cabot and Gaspar Corte Real*, Hakluyt Society, 1893.
- Pigafetta, A., *Magellan's Voyage Around the World*, (Çeviri: James Alexander Robertson), The Arthur H. Clark Company, 1906.